Наше містечко положене не на кордоні, далеко ні; до кордону ще така далека віддаль, що, ймовірно, ніхто з нашого містечка там не бував; бо треба було б пройти через пустельні високорівні, але також і широкі квітучі рівнини. Утомишся від самого уявлення частини цієї дороги, а більшу її частину навіть годі й уявити. Трапляються по дорозі й великі міста, далеко більші від нашого містечка. Десять таких містечок, збитих докупи, та ще десять, утиснених до них, не будуть разом такі великі, як ті велетенські густозаселені міста. Як не заблудиш по дорозі до них, то вже напевно заблудиш у тих містах, а обійти їх годі й думати, такі вони великі.

Але ще далі, ніж до кордону, якщо такі віддалі взагалі можна порівнювати — це те саме, як казати, що тристалітня людина старша від двістілітньої,— отож, ще далі від нашого містечка, ніж до кордону, до столиці. Тимчасом як ми коли-не-коли щось чуємо про військові сутички на кордоні, майже ніякі чутки не доходять до нас зі столиці, я маю на увазі нас, звичайних мешканців, бо державні урядовці мають, що не кажи, дуже добрий зв'язок зі столицею, так що за яких два-три місяці вони дістають певні відомості зі столиці, принаймні так вони говорять.

Й от же дивовижна річ — я ніколи не перестаю думати про це,— що ми в своєму містечку спокійно коримося всім наказам, які приходять зі столиці. Протягом століть у нас не відбулася жадна політична зміна з ініціативи місцевих громадян. У столиці приходять і відходять високі володарі, навіть вигасають чи усуваються династії й їх заступають інші, а в минулому столітті й сама столиця була зруйнована, і на великій віддалі від неї закладено нову, пізніше й ця була зруйнована, а замість неї знову відбудовано стару, та на наше містечко все це не мало жадного впливу. Наше чиновництво завжди лишалося на своїх місцях, найвищих урядовців присилали зі столиці, середні звичайно приходили з інших міст, лише найменші були з нашого середовища; так було завжди, і ми таким станом були вдоволені. Найвищий урядовець у нас — податковий оберінспектор, він має чин полковника, так його йолковником і величають. Під цю пору це літня людина, але я знаю його

вже багато років, бо вже й за мого дитинства він був полковником. Спочатку він дуже швидко пішов угору, потім його кар'єра якось загальмувалася, але для нашого містечка його ранги цілковито вистачає, урядовець вищого звання для нашого містечка вже й не підходив би. Коли я намагаюся уявити собі нашого оберінспектора, бачу його, як він сидить, спершись на спинку фотеля, з люлькою в зубах, на веранді свого дому, побудованого на базарній площі. Над ним на даху повіває державний прапор; по боках веранди, такої широкої, що на ній часами відбуваються й невеликі військові вправи, сушиться розвішана білизна. Його онуки, в гарних шовкових убраннях, граються навколо нього; виходити на базарну площу їм не вільно, бо інші діти їм не рівня; а проте площа приваблює їх, і вони принаймні висувають голови поміж стовпчики поруччя, і як інші діти сперечаються внизу, вони подають свій голос зверху.

Отож, цей полковник і панує над містом. Я думаю, що він досі ще нікому не показав паперу, який дає йому на це право. Певно, він і не має такого паперу. Може, він і справді податковий оберінспектор. Та хіба цього досить? Чи воно дає йому право панувати над усіма ділянками управління містом? Його посада з погляду держави дуже важлива, але з погляду громадян міста вона все ж не найважливіша. У нас складається таке враження, ніби люди говорять:

— Гаразд, ти забрав усе від нас, що ми мали, то бери вже на додачу й нас.

Воно фактично так, що він і не захопив силоміць владу й не став тираном. Так уклалося вже здавна, що податковий оберінспектор став першим чиновником, і полковник дотримується цієї традиції так само, як і ми. Та хоч він і живе серед нас, не дуже підкреслюючи вищість свого становища, він зовсім не те саме, що звичайний громадянин. Коли до нього приходить делегація з якимось проханням, він стоїть, як стіна, на якій тримається світ. За ним немає вже нічого, правда, здається, ніби там ще жебонять якісь голоси, але, мабуть, це звичайна омана, бо він втілює в своїй особі все, принаймні для нас. Варто його бачити під час

таких прийнять. Бувши дитиною, я став одного разу свідком, як делегація громадян звернулася до нього, прохаючи урядової допомоги для найбіднішої дільниці міста, ущент знищеної пожежею. Мій батько, коваль з фаху, користуючися пошаною громади, був членом делегації й узяв мене з собою. У цьому не було нічого особливого, на подібне видовище збігаються всі, і ледве чи можна помітити, чим різниться делегація від загального натовпу; а тому що подібні прийняття відбуваються переважно на веранді, знаходяться люди, які, приставивши драбини з базарної площі, здираються аж на поруччя, щоб спостерігати, що там діється. Того разу уряджено було так, що чверть веранди була призначена для полковника, а решту виповнював натовп. Кілька вояків пильнували порядку і стояли півколом навколо полковника. Насправді цілковито вистачало б одного солдата, такий великий у нас страх перед ними. Я не знаю докладно, звідки в нас ці солдати, у всякому разі десь здалека, усі вони такі подібні один на одного, що для них зайві були б й уніформи. Це не великі на зріст, не сильні, але меткі люди, найприкметніше в них — сильні щелепи, які ледве вміщаються в оті, й якісь з неспокійними зблисками погляди маленьких, на подобу щілинок очей. Саме цими прикметами вони є пострахом, але разом з тим і принадою для дітей, бо їм хочеться знову й знову лякатися цих щелепів та очей і втікати від них. Цей дитячий переляк, мабуть, не зникає остаточно й у дорослому віці, принаймні щось від нього лишається. Має значення ще одна обставина; солдати говорять якимось зовсім нам не відомим діалектом, до нашого ніяк не можуть звикнути; з цього походить їх певна відокремленість, яка до того ж відповідає й їх характерові; вони мовчазні, зосереджені, наче застиглі, і хоч не чинять нічого злого — дихає від них чимось нестерпно злим. От приходить, наприклад, такий солдат до крамниці, купує якусь дрібницю й лишається стояти, спершись на ляду, прислухається до розмов, яких, напевно, не розуміє, але здається, що розуміє все, тільки не каже жодного слова, лише впирається поглядом у того, що говорить, потім у тих, що слухають, і при тому тримає руку на руків'ї довгого ножа при боці. Така сцена викликає почуття огиди, втрачається інтерес до розмови, люди залишають крамницю, а коли вона зовсім спорожніє, виходить і солдат. Тож де тільки з'являються солдати — наш веселий

люд змовкає. Так було й того разу. Як і при кожній урочистості, полковник стояв, випроставшись, і тримав у обох простягнених уперед руках дві довгі бамбукові палиці. Це давній звичай, який означає приблизно таке: отак він спирається на закон, а закон спирається на нього. Звичайно, кожен знає, що чекає його на веранді, й однак лякаються кожного разу; от і тоді той, що уповноважений був говорити, не міг почати, стояв уже перед полковником, але потім утратив мужність і, щось белькочучи на своє виправдання, зашився в натовп. А крім нього не знайшлося підходящого промовця, що згоден був говорити — хоч дехто з не вартих того зголошувалися,— і витворилася прикра ситуація, довелося посилати по тих громадян, що були відомими промовцями. Протягом усього цього часу полковник стояв непорушно, тільки при диханні помітно здіймалися його груди. Не те щоб він важко дихав, ні, він лише дихав особливо виразно, як, наприклад, дишуть жаби, тільки вони так дишуть завжди, а для нього це дихання було виняткове. Я протиснувся поміж дорослими і спостерігав його через щілину між двома солдатами так довго, поки один з них не відіпхнув мене коліном. Тим часом той, кому від початку призначено було говорити, опанував себе і, підтримуваний міцно під руки двома громадянами, почав говорити. Зворушливо було бачити, як він під час цієї промови, в якій ішлося про велике нещастя, принижено усміхався, даремно намагаючися викликати бодай натяк на усмішку на обличчі полковника. Нарешті, він сформулював суть прохання, здається мені, він прохав лише звільнення від податку на один рік, але, можливо, також дешевого будівельного дерева з імператорських лісів. Потім він уклонився і так, склонивши голову, лишився стояти, як і всі інші, крім полковника, вояків та кількох урядовців на задньому плані. Мені, дитині, було смішно дивитися, як люди на драбинах, приставлених до поруччя веранди, опустилися на два-три щаблі нижче, щоб їх не було видно під час цієї вирішальної паузи, і лише дехто з цікавих час від часу підносив голову над підлогою веранди. Це тривало якийсь час, потім до полковника підступив малий на зріст урядовець, витягнувся навшпиньки, щоб порівнятися з ним, а той, стоячи весь час непорушно, лише далі глибоко дихаючи, прошепотів йому щось до вуха; тоді урядовець ударив у долоні, після чого всі випростались, і промовив:

— У проханні відмовлено. Розходьтеся.

Натовп зітхнув з полегшенням, усі поспішили до виходу; на полковника, який раптом став звичайною людиною, як і всі ми інші, ніхто не звертав уваги, лише я бачив, як він, справді знесилений, випустив з рук палиці, що впали на підлогу, опустився в підсунутий якимось урядовцем фотель і поспіхом ткнув собі в зуби люльку.

Цей випадок не єдиний, так у нас відбувається завжди. Подеколи трапляється, що буває задоволене невеличке прохання, але тоді виглядає так, ніби полковник робить це на власну відповідальність як видатна людина, і ці випадки — виразно про це не говориться, лише натяками — треба тримати в таємниці від уряду. Звичайно, око полковника в нашому місті, наскільки ми здібні це розуміти,— рівнозначне з оком уряду, а проте є між ними й якась різниця, яку трудно до кінця збагнути.

Громадяни міста мусять бути певні, що у всіх поважних справах їм буде відмовлено. Але дивне те, що така відмова наче б з певного погляду і конечна, і виглядає, ніби делегації й відмови їм не сама тільки формальність. Ми завжди поважно й бадьоро йдемо туди й повертаємося назад, аж ніяк не підбадьорені й ощасливлені, а проте й не розчаровані чи втомлені. Я зовсім не потребую бути переконаним у цьому від інших, бо відчуваю це в собі, як і всі інші. Я навіть не відчуваю зацікавлення збагнути взаємозв'язок у цих справах. Правда, скільки сягають мої власні спостереження, є певна кляса людей, незадоволених таким станом, це молоді люди між сімнадцятьма й двадцятьма роками життя. Тобто зовсім молоді хлопці, які не дають собі справи, куди може завести навіть незначна ідея, не кажучи вже про революційну. А саме між ними й ширяться невдоволення.